

<https://doi.org/10.36719/2789-6919/41/30-34>

Könül Qurbanova
Azərbaycan İdman Akademiyası
<https://orcid.org/0000-0002-7991-6905>
konul.gurbanova@sport.edu.az

Xarici dilin öyrənilməsi zamanı yaranan çətinliklərin psixoloji və koqnitiv aspektlərdən təhlili

Xülasə

Xarici dilin mənimsənilməsi bir çox aspektləri əhatə edən çoxşaxəli və bir o qədər də mürəkkəb bir prosesdir. Bu proses zamanı təbii hal kimi hədəf dilin fonetikasi, lüğət və qrammatikasını mənimsəməkdə və eyni zamanda kommunikativ dil normalarına uyğunlaşmaqda bir sıra problemlər yaranır. Bu məqalədə meydana çıxan həmin çətinliklərin araşdırılması və onların koqnitiv və psixoloji cəhətdən təhlili məsələləri yer almışdır. Koqnitiv aspektdən yaş, yaddaş və idrak məsələləri, fonoloji məsələlər, ana dilinin müdaxiləsi və bu zaman ortaya çıxan qrammatik və leksik fərqliliklər nəzərdən keçirilmişdir. Psixoloji nöqtəyi-nəzərdən problem motivasiya və bir sıra digər emosional vəziyyətlərin təhlil edilməsilə araşdırılmışdır.

Belə qənaətə gəlmək olar ki, yeni xarici dilin mənimsənilməsi zamanı uğursuzluqların səbəbini motivasiyanın və özünəinamın olmaması, ana dilindən nisbətən çox istifadə halları, daxili narahatlıq, qorxu, stress, səhvlərə verilən rəylərin tənqid kimi qəbul edilməsi, şəxsiyyət və mədəniyyət faktorları, sosial təzyiq və s. kimi məsələlərdə axtramaq lazımdır. Bu problemlərin effektiv şəkildə həll edilə bilməsi üçün isə öyrənənləri həvəsləndirməyi, öz narahatlıqlarını idarə etməyi öyrətməyi, daha yaradıcı və inklüziv təlim metodlarından istifadə edərək dəstəkləyici sosial və emosional mühiti yaratmaq lazımdır.

Açar sözlər: xarici dil, çətinliklər, koqnitiv, psixoloji, motivasiya

Konul Gurbanova
Azerbaijan Sport Academy
<https://orcid.org/0000-0002-7991-6905>
konul.gurbanova@sport.edu.az

Psychological and cognitive analysis of foreign language learning difficulties

Abstract

Learning a foreign language is a complex process that includes cognitive, psychological and social aspects. This complex process creates a number of problems. This article deals with the issues of investigating those difficulties and analyzing them cognitively and psychologically. From the cognitive aspect, memory and cognitive issues, phonological issues, L1 interference and grammatical and lexical differences that appear at this time were reviewed. From a psychological point of view, the problem was investigated by analyzing motivation and a number of other emotional states. It can be concluded that the reasons for failure in learning a new foreign language are lack of motivation and self-confidence, cases of using the mother tongue more than needed, internal anxiety, stress, perception of feedback given to mistakes as criticism, personality and cultural factors, social pressure, etc. In order to effectively solve these problems, it is necessary to motivate learners, teach them to manage their anxiety, and create a supportive social and emotional environment using more creative and inclusive learning methods.

Keywords: foreign language, difficulties, cognitive, psychological, motivation

Giriş

Dil insan idrakının və ünsiyyətinin əsas aspektidir. Dilin mənimsənilməsi zamanı beyində mürəkkəb, çoxşaxəli proseslər cərəyan edir. Bununla yanaşı, müxtəlif problemlər də özünü göstərə bilər. Bu proseslərin baş verməsi zamanı yaranan çətinliklərin hər birinin müəyyən səbəbləri var. Bunun üçün lüğətin zehnimizdə necə kodlaşdırıldığını, öyrənlərin yeni sözləri öyrənməsini hansı amillərin çətinləşdirdiyini və ya asanlaşdırdığını, lazım olduqda onları necə yadda saxlamağı və xatırlamağımızı anlamalıyıq. Xarici dilin mənimsənilməsi zamanı bu proseslər daha da mürəkkəbləşir.

Əslində, ikinci dil öyrənlərin üzləşdiyi problemlər koqnitiv və psixoloji amillərin mürəkkəb qarşılıqlı təsirindən irəli gəlir. Bu sahədə həyata keçirilmiş elmi araşdırmaları təhlil edərək belə qənaətə gələ bilərik ki, xarici dilin öyrənilməsi zamanı yaranan çətinliklərin kökü böyük ölçüdə ikinci dilin öyrənilməsi və istifadə edilməsi ilə bağlı psixi proseslərdən qaynaqlanır. Xarici dili mənimsəyərkən öyrənlərin üzləşdiyi problemlər çoxşaxəlidir. Bu problemlər həm koqnitiv, həm də psixoloji aspektdən dəyərləndirilə bilər.

Koqnitiv aspektdən yanaşmalı olsaq, buraya yaş, yaddaş və idrakla əlaqədar problemləri, fonoloji fərqliliklər, öyrənlərin ana dilinin müdaxiləsi və bu zaman ortaya çıxan qrammatik və leksik fərqliliklər aid edilə bilər. Ana dilinin normadan artıq müdaxiləsi səbəbindən tələffüz, lüğət istifadəsi və cümlə quruluşunda səhvlərin çoxalması baş verir. Ana dilində mövcud olmayan səslərin ayırd edilməsi və emalı, söz və cümlə vurğusu, cümlədə söz sırası, kontekstdaxili anlayışların başa düşülməməsi və s. kimi məsələlər də buraya aid edilə bilər.

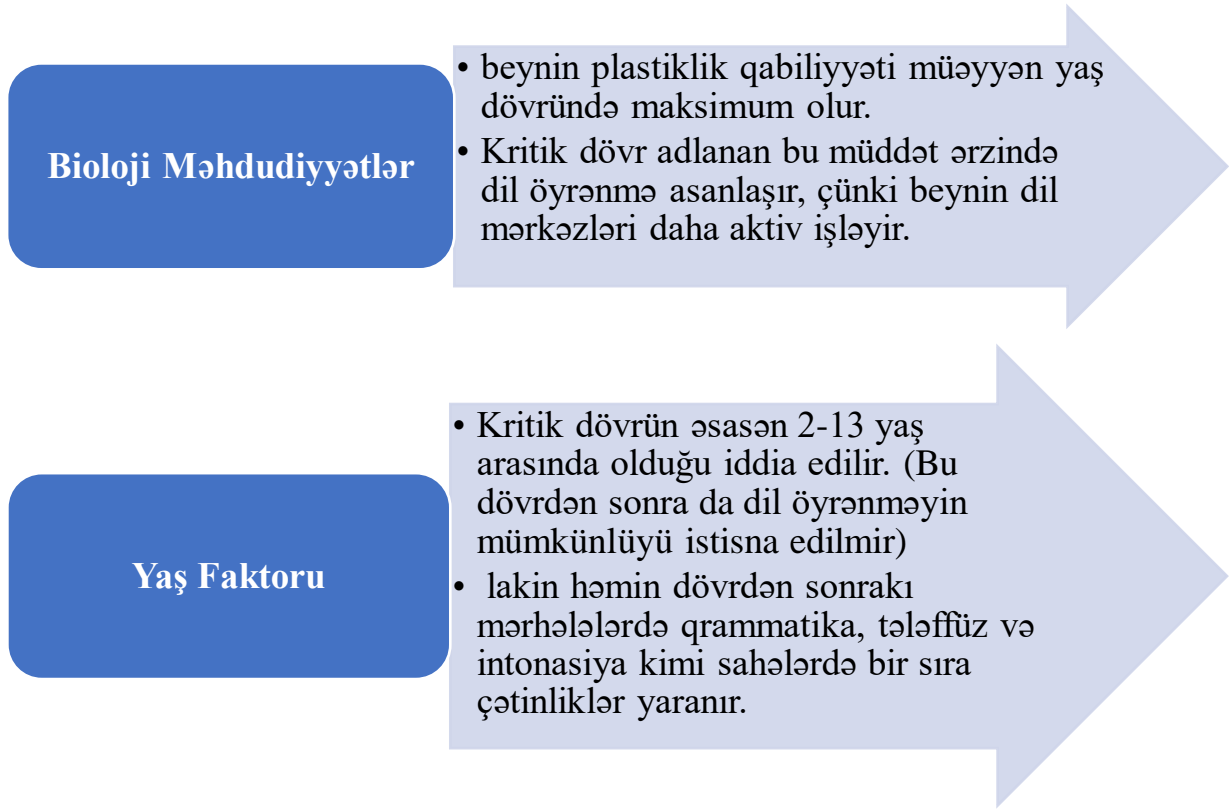
Məsələyə psixoloji nöqtəyi-nəzərdən yanaşmalı olsaq, buraya əsasən motivasiya və bu kimi bir sıra digər emosional aspektləri aid edə bilərik. Yeni bir xarici dilin mənimsənilməsi zamanı uğursuzluqların səbəbini motivasiyanın və özünəinamın olmaması daxili narahatlıq, stress, səhvlərə verilən rəylərin tənqid kimi qəbul edilməsi, şəxsiyyət və mədəniyyət faktorları, sosial təzyiq və s. kimi məsələlərdə axtarmaq lazımdır. Məqalədə ortaya qoyulmuş məsələ ilə bağlı müxtəlif alimlərin fikirləri təhlil edilmiş və əldə edilən məlumatlar müqayisə edilərək yekun nəticəyə gəlinmişdir.

Tədqiqat

R.C.Gardner qeyd etmişdir ki, motivasiya və hədəf dilin mədəniyyətinə qarşı şəxsi münasibət dil öyrənilməsində uğur qazanmaq üçün çox vacib amildir. Dilə və onun danışıqlarına psixoloji münasibət öyrənlərin əzmkarlığına və nə dərəcədə uğurlu olmalarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edə bilər (Gardner, 2010).

Elaine K.Horwitz dil narahatlığını danışma qorxusu, imtahan gərginliyi və ya ümumi qeyri-adekvatlıq hissi ilə təzahür edən əhəmiyyətli bir maneə kimi müəyyən etmişdir. Onun fikrincə, bu narahatlıq öyrənmə prosesinin yavaşlamasına səbəb ola bilər (Horwitz, 2001: 114).

Eric Lennenberg Kritik dövr hipotezini dəstəkləyən alimlərdən biridir. Bu hipotezə görə, insanın dili öyrənmə qabiliyyətinin bioloji olaraq müəyyən bir yaş dövründə ən yüksək səviyyədə olduğunu, bu dövr keçdikdən sonra isə dil öyrənmənin nisbətən çətinləşdiyi iddia edilir. Kritik dövr hipotezinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:



Bu yanaşmanı dəstəkləyən çoxlu sayda tədqiqatlar olsa da, bir sıra alimlər onu tənqid edərək, dil mənimsənilməsində yaş faktorunun əhəmiyyətini bu qədər böyütməyin lazımsız olduğunu vurğulamışlar. Onlar öz fikirlərini, doğru yanaşma və metoda yiyələnərək istənilən yaşda insanın yeni dil öyrənmək qabiliyyətinə malik olması ilə əsaslandırmışlar. Hətta bu fikri dəstəkləyənlər, yetişkinlərin dilin qrammatikasını və yazı qaydalarını azyaşlılardan daha sürətlə mənimsəməsini fikrini irəli sürmüşlər (Lenneberg, 1967).

Bonny Norton kimi tədqiqatçılar dil öyrənmənin şəxsiyyətlə sıx bağlı olduğunu iddia edirlər. Öyrənənlər öz şəxsiyyətləri və hədəf dil ilə əlaqəli mədəni kimlik arasında ziddiyyət hiss edə bilirlər. Onlar təklif edirlər ki, şəxsiyyət problemlərini başa düşmək və həll etmək bu prosesdə yarana biləcək problemlərin qarşısını ala bilər (Norton, Toohey, 2011: 413).

Lev Vıqotskinin Sosial-Əməkdaşlıq Nəzəriyyəsi ilə tanış olarkən, bir daha əmin ola bilərik ki, öyrənmə fərdi proses deyil, sosial qarşılıqlı təsirlərlə daha da inkişaf edir, mükəmməlləşir. Bu nəzəriyyədə belə bir fikir irəli sürülür ki, dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, o həm də öyrənmə və düşüncənin formalaşmasında əsas alət rolunu oynayır. Xarici dil öyrənmək yalnız qrammatika və sözləri mənimsəmək deyil, həm də dilin sosial və mədəni istifadəsini öyrənməkdir. Sosial əməkdaşlıq bu mənimsənilməni olduqca asanlaşdırır. Ona görə də, xarici dil öyrənənlər üçün praktiki tapşırıqlar, əməkdaşlıq və sosial ünsiyyətə əsaslanan metodlar tətbiq edilərsə, öyrənmə prosesi daha effektiv olar. Vıqotskinin əsas konseptlərindən biri də Proksimal İnkişaf Zonasıdır və o, iki səviyyədən ibarətdir: birincisi, öyrənənlərin mövcud bacarıq səviyyəsi, ikincisi, onların potensial bacarıq səviyyəsi. Həmin bu konsepsiya mövcud bacarıqlar ilə potensial bacarıqlar arasındakı boşluğu təyin edir. Sosial əməkdaşlıq – daha təcrübəli şəxslərin (müəllim, mentor və s.) köməyi, bu zonanı aktivləşdirir və inkişaf etdirməyə köməklik göstərir (Vygotsky, 1978).

Öyrənənlərin öz idrak proseslərinə nəzarət etmək bacarığı (metakoqnitiv məlumatlılıq) - xarici dillərin mənimsənilməsini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. O'Malley və Chamot (1990) tərəfindən aparılan tədqiqatlar dil öyrənmənin təşviqində özünə nəzarət, özünü qiymətləndirmə və strateji planlaşdırma kimi metakoqnitiv strategiyaların effektivliyini vurğulayırlar (O'Malley, Chamot, 1990).

Amerikalı professor Noam Chomsky özünün "Universal qrammatika nəzəriyyəsinə" bu məsələyə fərqli nöqtəyi-nəzərdən yanaşmışdır.

Onun fikrincə, bütün insanlar dilləri qavramaq üçün doğuşdan var olan universal qrammatika qabiliyyətinə malikdirlər.

Bu nəzəriyyəyə əsasən belə qənaətə gələ bilərik ki, insanların beynində müəyyən dil strukturlarını qavramaq üçün genetik olaraq mövcud olan mexanizmlər fəaliyyət göstərir. Lakin yaş faktoru qeyd edilən universal qrammatika qabiliyyətinin təsirini azalda bilər. Bu məsələ isə uşaqların dil öyrənmə prosesində daha çevik olmalarının səbəbini izah edir (Cook, Newson, 2007).

Digər bir amerikalı professor Carol Dweckin fikrincə, açıq düşüncə tərzinə malik olanlar səhvləri öyrənmək üçün fürsət kimi görürlər, qapalı, sabit düşüncə tərzinə malik olanlar isə səhv edərkən ruhdan düşürlər (Dweck's Mindset Theory, 2006)

Bu nəzəriyyəyə əsaslanaraq tələbələrdə açıq düşüncə tərzini formalaşdırmaq, səhvlərin də öyrənmə prosesinin tərkib hissəsi olduğunu aşılamaq vacib məqamlardandır.

Nəticə

Deməli, xarici dilin mənimsənilməsi prosesində meydana çıxan problemlərin, çətinliklərin həllinə nail olmaq öyrənmələri həvəsləndirməyi, onlara öz narahatlıqlarını idarə etməyi öyrətməyi, müsbət mənlik anlayışlarını inkişaf etdirməyi, daha inklüziv və empatik təlim metodlarından istifadə edərək dəstəkləyici sosial və emosional mühiti yaratmağı tələb edir. Çünki bu proses mürəkkəb və uzunmüddətli. Ana dildə olmayan yeni səslər, fərqli vurğu və intonasiya sistemi, söz ehtiyatının məhdudluğu, fərqli qrammatik quruluş və s. bu kimi faktorlar həmin prosesi daha da çətinləşdirir. Bütün yuxarıda qeyd edilən nüansları nəzərə alaraq, belə qənaətə gələ bilərik ki, hər hansı xarici dilin öyrənilməsi zamanı, əlbəttə ki, müəyyən çətinliklər meydana çıxacaq, bu təbii və qaçınılmaz bir haldır. Lakin mühüm olan düzgün metodlar seçmək, fərdi öyrənmə üsullarına diqqət yetirmək, motivasiyanı daima yüksək tutmaq, əlverişli - stressiz mühit təmin etmək, dil mühitində olmaq (həmin dilə məruz qalmaq - musiqi dinləmək, film izləmək, canlı dil daşıyıcıları ilə ünsiyyət imkanı əldə etmək) davamlı praktika və s. bu kimi nüansları təmin edərək bu prosesi həm effektiv, həm də əyləncəli hala gətirməyi bacara bilməkdir. Çünki psixoloji maneələrlə yanaşı, koqnitiv çətinlikləri də nəzərə alaraq öyrənmə prosesini daha məhsuldar etmək mümkündür.

Doğrudur, bir sıra alimlər dil öyrənmə və tədrisi prosesində qrammatik və leksik baryerləri əsas problemlər kimi vurğulamış və bunların tələbələrin konsentrasiyasına və yaddaşına təsir etdiyini bildirmiş, digər qrup alimlər psixoloji faktorların, məsələn, qorxu və utancaqlıq, motivasiya çatışmazlığının dil öyrənmədə daha əhəmiyyətli maneələr olduğunu irəli sürmüş, bəziləri isə mədəniyyətə fərqlərin dil öyrənmə prosesindəki təsirini ön plana çəkmiş və yeni dilin mədəniyyət kontekstindən bixəbərlə olmağın əsas problem olduğunu irəli sürmüşlər.

Yuxarıda qeyd edilənləri ümumiləşdirməli olsaq, belə bir nəticəyə gələ bilərik: istənilən xarici dilin öyrənilməsi zamanı yalnızca hər hansı bir yanaşmanı, tədqiqat nəticəsi və hər hansı konkret bir metodu istifadə edərək uğurlu olmaq şansı, demək olar ki, yoxdur və ya çox azdır. Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq və yaranmış çətinliklərin həllinə tez bir zamanda nail olmaq üçün bütün yanaşmalardan xəbərdar olmaq, onları təhlil edib fərdi öyrənmə üsullarına uyğunlaşdırmaq və bir sıra müxtəlif metodlardan istifadə etmək faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Dweck, C.S. (2006). *Mindset: The New Psychology of Success*. Random House Publishing Group.
2. Horwitz, E.K. (2001). *Language anxiety and achievement*. In: Annual Review of Applied Linguistics, vol. 21, pp. 112-126.
3. Lenneberg, E.H. (1967). *Biological foundations of language*. John Wiley and Sons.
4. Norton, B., Toohey, K. (2011). Identity, language learning, and social change. *Language teaching* 44 (4), p. 412-446.
5. O'Malley, J.M., Chamot, A.U. (1990). *Learning strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge University Press.
6. Gardner, R.C. (2010). *Motivation and Second Language Acquisition: The Socio-Educational Model*. Peter Lang.

7. Cook, V.J., Newson, M. (2007). *Chomsky's Universal Grammar An Introduction*, 3rd edition: Willey Blackwell.
8. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

Daxil oldu: 22.11.2024

Baxışa göndərildi: 03.12.2024

Təsdiq edildi: 09.01.2025

Çap olundu: 28.01.2025